

dowanie własnej drogi do uzyskania dyplomu. W ramach tego nowego systemu rodzi się potrzeba przygotowania odpowiednich pomocy dydaktycznych. Obok ogólnych podręczników wykorzystywanych w ramach kursu podstawowego, powinny być opracowywane monografie, skrypty, czy teksty źródłowe przeznaczone dla zajęć monograficznych, fakultatywnych i seminaryjnych. Praktyka ta funkcjonuje od dawna na wydziałach prawa w Europie zachodniej. Karolina Adamová wyraźnie korzysta z tych wzorców. Warto zwrócić uwagę, że jest to kolejna pozycja dydaktyczna Autorki, oprócz wspomnianej wyżej pracy: *K historii evropského federalismu*, w 2001 r. ukazała się kolejna książka stanowiąca uzupełnienie niniejszej tematyki: *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě, Stručný nástin*. C.H. Beck, Praha. Wydaje się, że te tendencje powinny być też w większym stopniu realizowane na gruncie nauk historyczno-prawnych w naszym kraju.

ANDRZEJ WRZYSZCZ (Lublin)

Der Westfälische Frieden. Diplomatie-politische Zäsur-kulturelles Umfeld-Rezeptionsgeschichte, Hrsg. Heinz D u c h h a r d t, „Historische Zeitschrift” (NF), Beiheft 26, München 1998, R. Oldenbourg Verlag, ss. 888.

350-lecie pokoju westfalskiego, rocznica jaka przypadła w 1998 r., skłania do refleksji z wielu powodów. Dzieło pokoju westfalskiego było pod wieloma względami pionierskie. Swoimi rozwiązaniami wybiegało niewątpliwie w wielu punktach przed swoją epokę. Pokój westfalski postrzegany jako rozwiązanie o charakterze globalnym, mające rozwiązać w kompleksowy sposób wiele trudnych problemów, które narosły w Niemczech i stały się przyczyną konfliktu na ówczesne czasy ogólnoeuropejskiego, by nie powiedzieć światowego, otwierają cykl wielkich rozwiązań pokojowych w przyszłości (Wiedeń, Wersal, Jałta), które także w intencjach ich twórców miały konstytuować nie tylko pokój, ale porządki polityczne na wiele lat.

Problem traktatu westfalskiego poddawano w przeszłości licznym opracowaniom; warto wspomnieć chociażby wydawnictwa źródłowe. Był on, jako ważny fakt dziejowy, ze względu na swoje skutki i znaczenie przedmiotem refleksji historycznej, politycznej, prawnej. Powstały w ich wyniku porządek polityczno-prawny, jaki nastąpił w Rzeszy w wyniku zawarcia traktatów westfalskich był przedmiotem oceny i analizy, niekiedy mocno krytycznej ze strony współczesnych.

Potrzeba dokonania stosownego podsumowania dzieła pokoju westfalskiego, oceny jego roli i znaczenia nie tylko w dziejach Niemiec, ale także ogólnoeuropejskich, legła niewątpliwie u źródeł konferencji zorganizowanej od 27 X do 2 XI 1996 r. w Münster, a więc miejscu prowadzenia rokowań, które doprowadziły do zawarcia historycznego traktatu, a dzisiaj będącym także silnym niemieckim, uniwersyteckim ośrodkiem badań historycznych. Tom materiałów z odbytej konferencji zamieszczonych w ramach zasłużonej serii wydawniczej *Historische Zeitschrift*, prezentuje się imponująco. Nie tylko z uwagi na ilość uczestników, będących autorami zamieszczonych wystąpień (39), ale także z powodu ich znaczenia w nauce, od lat ugruntowanej, stanowiącej przegląd międzynarodowej plejady specjalistów czasów nowożytnych. Wśród nich odnaleźć można nazwiska polskich badaczy: Henryka Wisnera i Małgorzaty Morawiec.

Ze względu na znaczną ilość artykułów, będących następstwem wygłoszonych w czasie konferencji referatów, podejmujących różne zagadnienia, związane z traktatami, jak też ich epoką, zostały one problemowo i tematycznie podzielone na pięć różnych działów. Zaprezentowane zo-

stały w ten sposób problemy, z których każdy z osobna wystarczałby na odrębny tom opracowań: od roli i znaczenia traktatu westfalskiego w kontekście przemian epokowych, poprzez ukazanie złożonej sytuacji międzynarodowej czasu wojny trzydziestoletniej i jej znaczenia dla wypracowania pokoju westfalskiego, ale również ukazanie jego wpływu na stosunki międzynarodowe i wewnętrzne w innych krajach, następnie przez ukazanie znaczenia pokoju westfalskiego dla wewnętrznej sytuacji Rzeszy, dalej problematykę rozwoju wiedzy i sztuki wojennej w XVII w., by wreszcie podjąć niezwykle istotny problem kulturowego znaczenia pokoju westfalskiego i dziejów historycznej recepcji tego wydarzenia oraz związanego z nim kulturowego zjawiska przemian społecznych, politycznych, jak też kulturowych w Niemczech i Europie.

Prezentacja tak szerokiego spektrum zagadnień w jednym wydawnictwie, jaka miała miejsce w omawianym tomie, niesie za sobą nie tylko szereg niedogodności, ale także może być powodem wielu niebezpieczeństw związanych z jakością poszczególnych wystąpień. Trzeba jednak wyraźnie zaakcentować, że wydany przez H. Duchhardta zbiór cechuje nie tylko dążenie do wręcz całościowego pokazania problematyki pokoju westfalskiego w najróżniejszym ujęciu i kontekście, jak również w umiejętnym ich dobraniu i precyzyjnym podziale na wyraźne ujęcia tematyczne (w tym sensie jest to próba *sui generis* okolicznościowego bilansu), ale co jest najistotniejsze, zamieszczone w nim prace wyróżniają się wysokim poziomem. Jest sprawą oczywistą, że poszczególne artykuły posiadają różną wagę. Znajdują się bowiem wśród nich wystąpienia, które podejmują problematykę pokoju westfalskiego w ujęciu wybitnie problemowym, w formie szerokiej, ale niezwykle inspirującej refleksji dotyczącej nie tylko samych traktatów, ale całej epoki oraz zjawisk i procesów dziejowych w niej występujących: kształtowania się profilu Europy w czasach nowożytnych (H. Schilling Berlin, s.1-32), pokojowi westfalskiemu jako modelowi prawa zasadniczego dla Europy (H. Steiger, Gießen, s. 33-80), kształtowaniu się kultury prezentacji systemów państwowych w dobie pokoju westfalskiego i roli w tym procesie mediów drukowanych (J. Burkhardt, Augsburg, s. 81-114), kwestiom pluralizacji życia wyznaniowego w Rzeszy, będącej następstwem traktatów i kluczowego w nich zagadnienia tolerancji, z jednej strony widzianego jako środek rozwiązujący stare konflikty, które legły u podstaw wielkiej wojny z lat 1618-1648, z drugiej zaś pojmowanej jako swoista cezura epokowa, otwierająca nowe perspektywy współpracy (W. Schulze, München, s. 115-140). Jednocześnie jednak otrzymujemy szereg prac podejmujących zagadnienia tematycznie węższe czy też bardziej szczegółowo określone i sprecyzowane, ale pokazujące, niejednokrotnie w oparciu o szeroki materiał źródłowy, liczne aspekty związków, znaczenia, jak też zależności z pokojem westfalskim w ujęciu i od strony ich umiejscowienia w stosunkach międzynarodowych ówczesnej epoki, jak też dalszych konsekwencji prawnomiędzynarodowych, postrzeganych z różnych perspektyw: dworu cesarskiego (L. Auer, Wiedeń, s. 143-174), Szwecji (S. Lundkvist, Sztokholm, s. 349-360), Danii (M. Breggsbo, Odense, s. 361-368), Porty Ottomańskiej (I. Hiller, Budapeszt, s. 393-404), Rzeczypospolitej (H. Wisner, Warszawa, s. 405-412), Moskwy i Ukrainy (L. Iwonina, Smoleńsk, s. 413-420), Anglii (R. G. Asch, Osnabrück, s. 421-443), potwierdzenia niezależności prawnomiędzynarodowej Stanów Generalnych Niderlandzkich (H. Lademacher, Münster, s.335-348) oraz Konfederacji Szwajcarskiej (P. Stadler, Zürich, s. 369-392), jak też stosunków francusko-austriackich (K. Reppen, Bonn, s. 175-216), czy też wpływu i znaczenia sytuacji w Niemczech dla stosunków wewnętrznych we Francji (L. Bély, Paryż, s. 235-252), w tym dla rozwoju Frondy, opozycji antykrólewskiej we Francji (P. Sonnino, Santa Barbara, s. 217-234) oraz pozycji Hiszpanii (M. V. López-Cordón Cortezo, Madryt, s. 253-272), problemu przyszłości Katalonii, który pojawił się w tym okresie (F. Sánchez-Marcos, Barcelona, s. 273-292), jak też udziału dyptomatów portugalskich w czasie obrad kongresu pokojowego, starających się o potwierdzenie niezależności Portugalii po oderwaniu się od Hiszpanii w 1640 r. (P. Cardim, Lizbona, s. 293-333). W podobny sposób ujęte zostały kwestie dotyczące Rzeszy i jej związków z pokojem westfalskim i zjawiskami epoki. Zostały one zaprezentowane z punktu widzenia kwestii kluczowych, niekiedy zasadniczych konfliktów, jak też problemów nurtujących ówczesne życie polityczne Rzeszy, czy też ukazanych z pozycji ich uczestników: kwestii czeskiej (M. Hroch, Praga i I. Barteczek, Ołomuniec, s. 447-460), Bawarii i Palatynatu (D. Albrecht, Regensburg, s. 461-468), Bran-

denburgii (P. Baumgart, Würzburg, s. 469-485), stanów pomorskich (H. Langer, Greifswald, s. 485-500), Hessen-Kassel (K. Maletke, Marburg, s. 501-522), miast hanzeatyckich (R. Postel, Hamburg, s. 523-540), Erfurtu, miasta Rzeszy, szwedzkiego adherenta czasu wojny (U. Weiß, Erfurt/Mühlhausen, s. 541-564), stanu rycerskiego Rzeszy (R. Endres, Bayreuth, s. 565-578). Na styku polityki, kultury i problemów społecznych znalazły się dwa interesujące artykuły poświęcone rozwojowi sztuki wojennej w połowie XVII w., w związku z wojną trzydziestoletnią (B. Sicken, Münster, s. 581-598), jak też socjologiczne studium losów żołnierzy okresu wojny trzydziestoletniej (B. K. Kroner, Poczdam, s. 599-630). W ostatniej piątej części omawianego zbioru zamieszczone zostały wystąpienia o bardziej szczegółowym ujęciu, prezentujące bogactwo związków kulturowych epoki z pokojem westfalskim, jego konsekwencjami w kulturze, w różnych jej sferach: świętowania, jako zjawiska kulturowo-społecznego (B. Roeck, Bonn, s. 663-660), oraz w ujęciu regionalnym, elektoratu saskiego (K. Keller, Dresden, s. 661-678), literatury niemieckiej i rozwoju jej form w XVII w. (K. Garber, Osnabrück, s. 679-714), architektury (F. Fehrenbach, Florencja, s. 715-741), okolicznościowego budownictwa sakralnego na Śląsku, poświęconego zawarciu pokoju westfalskiego (M. Morawiec, Wrocław, s. 741-756), jurysprudenencji niemieckiej okresu XVII-XVIII w. i znaczenia postanowień pokoju westfalskiego dla rozwoju *Jus Publicum* (B. M. Kremer, Freiburg i. Br., s. 757-778), publikowania materiałów dotyczących pokoju westfalskiego w formie „Acta Pacis Westphalicae publica” (A. Oschmann, Bonn, s. 779-804), recepcji pokoju westfalskiego w dziejopisarstwie niemieckim (B. Schönemann, Lipsk, s. 805-826), okolicznościowym wspomnieniu pokoju westfalskiego, jakie miały miejsce w 1748 i 1948 r. jako części życia kulturowego Niderlandów (H. de Schepper i J. De Vet, Nijmegen, s. 827-852) Kończący wszystkie wystąpienia artykuł H. Duchhardta (Moguncja) poświęcony został związkowi Münster z pokojem westfalskim, jako dowodowi zbiorowej pamięci w okresie zmian epokowych (s. 853-863).

Prezentowane artykuły stanowią cenne podsumowanie dotychczasowej wiedzy na temat pokoju westfalskiego, jak też związanych z nim konsekwencji w sferze życia politycznego, zmian społecznych oraz ich znaczenia w rozwoju kultury epoki, stanowią one samodzielne studia, wnoszące nowe spojrzenia, nowe treści. Ich pominięcie w prowadzonych badaniach przez wszystkich zajmujących się epoką czasów nowożytnych, zwłaszcza powszechnych, byłoby nie na miejscu. To, co pokazuje tom studiów, starannie zredagowany przez H. Duchhardta, to wielka kulturowa jakość, którą w sferze polityki, życia społecznego i kulturowego, niesło rozwiązanie pokojowe z Osnabrück i Münster. Problem ten, zawsze interesujący historyografów oraz przedstawicieli wielu innych dyscyplin naukowych, historyków prawa, ustroju, socjologów, literaturoznawców, kulturoznawców i wielu innych, nie stał się wyłącznie problemem ważnym z punktu widzenia dokonywania ocen przeszłości. Pokój westfalski tworzył pewien porządek dziejowy w znacznej części Europy, był jednak też modelem pewnych rozwiązań, do których, jak pokazują to lata dzisiejsze, warto zaglądać po interesujące inspiracje dla dzisiejszych poszukiwań.

DARIUSZ MAKIŁŁA (Toruń)

Heinz Duchhardt, *Das Zeitalter des Absolutismus*, 3., überarbeitete Auflage, München 1998, R. Oldenbourg Verlag, s. 302.

Omawiana praca stanowi interesujące kompendium wiedzy o absolutyzmie w Europie, jako określonej w czasach nowożytnych formie rządów w pewnych państwach, ale też systemie władzy politycznej, stanowiącym i będącym istotą oraz jakością samą w sobie w kreowaniu życia publicznego, określaniu zadań państwa, kierunków jego rozwoju, a jednocześnie będącego oso-